

- przebaczenie Juranda Zygrydowi de Löwe,
- wiara w moc relikwii.
- Służba ojczyźnie i królowi:
 - stała gotowość do walki,
 - uwielbienie dla królowej Jadwigi,
 - podziw okazywany królowi i znanym rycerzom.

Gatunek

Rodzaj literacki – **epika**;

gatunek – **powieść historyczna**.

Powieść jest napisana w konwencji włączenia historii w opowieść z motywami przygody, sensacji i erotyki. Znajdują się w niej **struktury epeiczne** (obraz bitwy pod Grunwaldem, etos polskiego rycerza, postacie i zachowanie władców), **rycerska przygoda** (Zbyszko i Maćko z Bogdańca) oraz składniki pochodzenia **nowelistycznego** (zwięzła budowa sceny, stopniowanie napięcia, wyrazista puenta). Jest to również **powieść realistyczna** – troskę o wierne oddanie szczegółu widać w opisach życia codziennego, budowlu, przyrody.

Kompozycja

Jest oparta na współrzędności dwóch wątków:

- historycznego (śmierć królowej Jadwigi – bitwa pod Grunwaldem),
- przygodowo-miłosnego – rozpoczynającego się w tynieckiej gospodzie. W fazie pierwszej są to dzieje miłości Danusi i Zbyszka zakończonej tragiczną śmiercią bohaterki, w fazie drugiej wątek Zbyszka i Jagienki zakończony szczęściem domowym.

Oba wątki są zgodne z ideologią powieści – zbrodnicza działalność Zakonu poparta krzywdą Danusi musi zostać ukarana, w wątku z Jagienką realizuje się wielkość Polski w oparciu o ideał rodowy Maćka z Bogdańca. Ścisłe z obydwoma wątkami, poprzez postać

głównego bohatera Zbyszka, łączy się wątek Juranda ze Spychowa. Konsekwentnie w całej powieści rozwijany jest wątek walki Polaków z Zakonem Krzyżackim, prowadzący do triumfu oręża polskiego i zwycięstwa słusznej sprawy nad bezprawiem i okrucieństwem. Są też wątki poboczne i epizodyczne, np. postać Sanderusa, miłosne perypetie Cztana i Wilka, przygody Hlawy.

Istotnymi motywami są:

- motyw podróży,
- motyw drogi i spotkań w drodze,
- różnorodna prezentacja postaci, np. Jurand – legendarny bohater, Danusia – *przypominała tak jakieś malowania na szybach, było w niej coś tak kościelnego.*

Fabula i czas akcji

Akcja *Krzyżaków* jest wyraźnie ograniczona datami wydarzeń historycznych. Rozpoczyna się w **czerwcu 1399 r.**, kiedy cały kraj oczekuje narodzin potomka królowej Jadwigi i króla Jagiełły, kończy natomiast wielką bitwą pod Grunwaldem w **lipcu 1410 r.** Epilog utworu odwołuje się do pokoju toruńskiego w 1466 r. zawartego za panowania Kazimierza Jagiellończyka, na mocy którego Polska otrzymała Pomorze z Malborkiem i Elblągiem.

Liczne reminiscencje historyczne rozszerzają czas fabularny powieści. Wspomniana jest w utworze bitwa pod Płowcami w 1331 r. (czasy rządów Władysława Łokietka), rzeź mieszkańców Łęczycy i zniszczenie Sieradza (1331). Częste są odwołania do umacniania gospodarki Polski, m.in. budowanie dróg za panowania Kazimierza Wielkiego (1333-1370). Snute są też opowieści o lokalnej wojnie Grzymaliticzków z Nałęczami, toczonej w latach 1382-1383, w czasie której został zniszczony Bogdaniec, a która była częścią walk o sukcesję tronu po śmierci Ludwika Węgierskiego.

Fabula powieści obejmuje więc **lata 1331-1466.**

Miejsce akcji

Miejszem, w którym toczy się akcja, jest cała ówczesna Rzeczpospolita. Zasadnicze wydarzenia rozgrywają się na pograniczu mazowiecko-krzyżackim. Bohaterowie przebywają też w zamkach krzyżackich w **Szczytnie**, **Brodnicy**, **Malborku** i na **Żmudzi** w lasach w okolicy **Nowego Kowna**. Wielka historyczna bitwa rozgrywa się na polach pod **Grunwaldem**. Bohaterowie cały czas podróżują. Ich oczami czytelnik ogląda ogromne puszcze, drogi, jak również bogate budowle **Krakowa**, dwory książęce w **Płocku**, **Ciechanowie**, **Przasnyszu**, posiadłości rycerskie w **Spychowie**, **Zgorzelicach** i **Bogdańcu**. Pokazane jest opactwo w **Tyńcu**, a także **Olkusz**, **Łęczyca**, **Sieradz** i **Łowicz**.

Przestrzeń w *Krzyżakach* jest nacechowana ideologicznie – ciągle zdobywana i opanowywana przez przemieszczanie się bohaterów. Według Marii Konopnickiej, ludzie są tam prawie ciągle w drodze i na koniu. Przeciągają dwory książęce, przeciągają orszaki panów i rycerzy. Przemieszczając się w przestrzeni, bohaterowie nadają jej cechy mityczne lub sakralne, np.: w puszczech według wierzeń żyją pogańscy bożkowie, dziedziniec warszawskiego zamku staje się przestrzenią sądu Bożego, a pola Grunwaldu miejscem gniewu Bożego i chwały oręża polskiego.

Problematyka

W *Krzyżakach* pisarz szeroko ukazał dramatyczny okres w dziejach Polski i uwypuklił agresorską politykę Zakonu Krzyżackiego, który zagrażał Polsce, Litwie i Żmudzi.

W powieści przypisane są Krzyżakom wszelkie możliwe negatywne cechy: głównie okrucieństwo, pycha, chciwość, zakłamanie, brak rycerskiego honoru, cynizm, posługiwanie się przemocą oraz całkowite wyrzeczenie się ideałów zakonnych i religijnych. Polacy natomiast są idealizowani, podkreślane są głównie ich prawość, rycerskość, honor i umiejętność wielkiej mobilizacji i poświęcenia w obliczu zagrożenia ojczyzny.

Pierwszoplanowymi bohaterami powieści są zwykli ludzie, których losy autor splótł z życiem znanych z historii postaci i którzy uczestniczą w ważnych wydarzeniach historycznych. Szeroko ukazane jest **średniowieczne społeczeństwo**, poczynając od króla, możnowładców, przez rycerzy, mieszczan, duchowieństwo po chłopów. Życie wszystkich warstw autor ukazał na tle **obyczajów epoki**, realiów życia codziennego, zwyczajów, zabaw, strojów, zabobonów, jak również sposobów podróżowania, odżywiania się, mieszkania itp. Jest to obraz społeczeństwa, do którego przenika zachodnia obyczajowość, rycerstwo przekształca się w szlachtę, a zatargi i walna rozprawa z Krzyżakami powodują wzrost potęgi kraju i jego mieszkańców.

WĄTKI

- **wątek polityczny** – konflikt Polaków z Krzyżakami zakończony zwycięską bitwą pod Grunwaldem,
- **wątek przygodowo-miłosny** – dzieje miłości Zbyszka do Danusi i Jagienki do Zbyszka,
- wątek Juranda – tragicznego bohatera, którego życie zdeterminowała zemsta,
- wątki poboczne, np. historia o Cztanie i Wilku, perypetie Maćka z Bogdańca, historia Jagienki.

Narrator i narracja

Narrator w *Krzyżakach* jest typowym **narratorem powieści realistycznej wzbożonym** o kompetencje historyczne. Jest wszechwiedzący, zdystansowany wobec świata przedstawionego. Ma prawo interpretacji i wartościowania, wskazuje na konsekwencje działań postaci w przyszłości. Aksjomatem powieści jest zbrodnicość Zakonu. W narracji jest ona wprowadzona w formie uogólnień doświadczeń postaci, których doznania, przemyślenia i opinie podane są w mowie zależnej i pozornie zależnej.

Dominującymi formami wypowiedzi w narracji są **opis** i **opowiadanie**. Możemy wyróżnić:

- opisy realistyczne, głównie tła topograficzno-obyczajowego,
- opisy wartościujące – emotywnie, eksponujące nastroje grozy lub liryczne, kontrastujące, np. sceny śmierci Zygryda i Danusi.

Opowiadanie jest najczęściej „unaoczniające” – narrator przejmuje perspektywę uczestników wydarzeń, przedstawia ich reakcje psychiczne i czynnościowe. W obrazach scen zbiorowych (pojedynki, polowania) występuje wyraźne stopniowanie i kontrastowanie napięć, perspektywa zbliżeń i oddaleń, opowiadanie o charakterze przedmiotowo-informacyjnym i emocjonalno-wartościującym.

W całej narracji sposób opisu, dobór słownictwa i odautorski komentarz kierują sympatię czytelnika ku bohaterom – Polakom.

Język

Współczesny język literacki wzbogacił Sienkiewicz stylizacjami mającymi sprawiać wrażenie polszczyzny średniowiecznej. Język powieści oparty jest na **gwarze góralskiej** Zakopanego, w którą zostały wplecione pojedyncze wyrazy z zabytków języka polskiego, np. gielęczo, nałęczka, drzewiej.

PRZYKŁADY:

Słownictwo: *gwoli, nieposłednie, cudne, wdały, prawić, jedzon, boćkać, dychać, olsnąć, numa, kłapak.*

Frazeologia: *to mi dziwno, tak zacnie odbudował, lud rozmitowany w roli, toć mi się udało, a ty se sednij, ławą iść, zbić z siodła, pić za pan brat.*

Fleksja: *przywdziewali na się, topór u siodła, ciekawam okrutnie, my stoję, takimi słowy, nicią ozdobne.*

Składnia: *wielkolud jakowys z za wzgórza przed nami wyjeżdża, ciągnęły się lany zbóż wszelakich (szyk przestawny), księżę siedziało, nienawiść znacznie już była przygasta.*

Przysłowia: *Zawarły niedźwiedzie pokój z bartnikami i barci nie psowają ni miodu nie jedzą. Jako tchórz cuchnie, tak Krzyżak łże.*

Dużo **archaizmów** występuje np. w mowie opata o wyborze żony (t. I, r. 16).

Charakterystyczne, z użyciem gwary, są **dialogi**, np. rozmowa Jagienki ze Zbyszkiem po zabiciu niedźwiedzia (t. I, r. 12): *co by się bez*

ciebie przygodziło, bojałam się o ciebie, czemuś się nie obezwała, nie powiadaj też, żem tu była, żeby nade mną nie cudowali.

Utwór na tle epoki

W latach 90. XIX w. u szczytu powodzenia w literaturze polskiej są wielcy powieściopisarze realiści: Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, zaś rekordy popularności bije *Trylogia* i *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza. Jest to jednakże moment przesilenia – debiutują poeci młodopolscy, powstają pierwsze utwory Władysława Stanisława Reymonta i Stefana Żeromskiego, pojawiają się naturalizm, symbolizm, „powieści o wieku nerwowym”. Według Aliny Ładygi-Nofer, ze starego pokolenia jeden tylko wybitny pisarz nie mógł znaleźć na żadnej płaszczyźnie wspólnego języka z Młodą Polską – był nim właśnie Henryk Sienkiewicz.

Motywy i nawiązania

Krzyżacy ze swą ideologią i przesłaniem wpisują się w rycerski portret Polaków. Idealizują Polskę i Polaków, podkreślają prawość, przywiązanie do wolności, bohaterstwo, poświęcenie wielkiej sprawie, honor, podtrzymują stereotyp Polaka – katolika, obrońcy i krzewiciela wiary.

● MOTYW RYCERZA/WOJOWNIKA

Iliada Homera – wojownicy tam opisani to bohaterowie niemal boscy, chociaż kierują się ludzkimi emocjami, czują gniew, chęć zemsty, współczucie. W walce pomagają i przeszkadzają im antyczni bogowie, których ulubieńcem jest sławny i niezwyciężony Achilles.

Pieśń o Rolandzie – jej bohater, wasal Karola Wielkiego, uczestniczy w walce z Saracenami. Stanowi wzór rycerza – jest mężny, wierny i honorowy; to dumny obrońca władcy i wiary chrześcijańskiej, za którą ginie w walce.